

מגיד דבריו ליעקב

שיחות מוסר על סדר הפרשיות

כולל דברי חיזוק והתעוררות בענייני עבודת ה'

שנאמדו במקלות על ידי

הגאון הגדול רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת "בף החיים"

להערות והארות
ולחצטרפות לרשימת התפוצה
במייל:
8542164@gmeil.com

פרשת וירא

אין אות אחת יתירה בתורתנו הקדושה

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בענייני פרשת השבוע, פרשת וירא.

בראשית הדברים, יש להקדים הקדמה קצרה, השייכת לפרשה שלנו ולכל ספר בראשית. כבר הזכרנו (מגיד דבריו ליעקב תניינא פרשת לך לך) כי ספר בראשית הוא 'ספר האמונה', ומטרתו לעורר ולחזק בלבנו את האמונה בבורא עולם. שהרי, ידוע שאין ח"ו אות אחת יתירה בתורתנו הקדושה. כל מה שנכתב - ללמד הוא נכתב. ללמדנו בינה, ללמדנו דרכי חיים וארחות יושר.

ששנתבונן נראה, שרבותינו למדו הלכות שלימות מרמז בעלמא ומגיד מטריו. ישנה הלכה יסודית בהלכות נזירות (נזיר פ"א מ"ג) ש'סתם נזירות שלשים יום'. כלומר, אם אדם קיבל על עצמו נזירות בסתם, אמר "אני מקבל על עצמי להיות נזיר", ולא פירש כמה זמן יהיה נזיר, שנה או עשר שנים, אומרת המשנה, סתם נזירות שלשים יום - חודש. ומתיכן למדו את זה? ממה שכתוב 'קדוש יהיה' בפרשת נזיר, ו'יהיה' בגמטריא שלשים. מכאן למדו שסתם נזירות שלשים יום (נזיר ה.).

הנה לנו, שלמרות שלא התפרש כלל דין זה בתורה, מכל מקום למדו מכל גמטריא זו לבדה, הלכה זו שסתם נזירות שלשים יום. ואם הלכה יסודית זו לא למדו מדבר המפורש, אלא מרמז בלבד, אם כן, בודאי שספר בראשית הכולל חמישים פרקים, גם בו אין אות אחת יתירה, ומכל אות ותיבה ניתן ללמוד ולהשכיל. והנה, ספר בראשית אין בו אלא שתי מצוות עשה, מצוות פרו ורבו ומצוות מילה למאן דאמר. ולפי איזה דעות (עיין חולין ק. ו'לח"מ פ"ט מהל' מלאכים ה"א) גם יש את איסור אכילת גיד הנשה - עוד לאו.

אם כן שאין בו בספר בראשית כמעט מצוות, מפני מה נכתבו אלו חמישים הפרקים ולשם מה? - להיותו ספר האמונה. מהפרשיות הללו נוכל ללמוד ממה וכמה ענייני אמונה והנהגה נכונה. אלא מאי? - לא תמיד מקריאה שט"ח חית של הפרשיות ניתן ללמוד ולהבין, אבל מכיון שברור ופשוט שיש בהם עומק לפנינו מעומק, עלינו לטרוח ולהתבונן, כדי ללמוד מהם.

התבוננות והעמקה בפירושי התורה

בבינו בעל חובת הלבבות ז"ל כותב בספרו (שער חשבון הנפש פ"ג) משל בע"ן זה. אם אדם היה מקבל מכתב מאת מלך וקיסר, נאמר קיסר יפן, ודאי היה שמח וטוב לך על כך שקיבל מכתב מאת מלך יפן. האי המכתב כתוב ביפנית והוא לא מבין את השפה? למרות זאת, הוא לא יאמר 'טוב, אני לא מבין מה שכתוב כאן, אישים את המכתב בגניזה. לא, הוא ילך ויטרח ויחפש למצוא מתורגמן שיתרגם לו את הנאמר במכתב, ואפילו יוציא על זה ממון וישלם כסף, כי מעניין אותו מה כתב המלך, הרי זו זכות בשבילו שמלך יפן שולח לו את המכתב, ומסקרן אותו לדעת מה כתב לו שם. וגם לאחר התרגום אם יראה שהסגנון של המכתב קשה ומסובך, וצריך להתעמק בו כדי להבין אותו, הוא לא יתייאש ויתעמק בכל מילה ומילה, ויעיין היטב הרבה בדברים, עד שיבין מה נאמר שם בכל מילה. למה? כי קיבל את המכתב הזה ממלך יפן, וכי קל הוא בעיניך? ואחרי שיתרגם

ויבין, רובא דעלמא יקחו את המכתב וימסגרו את זה במסגרת כסף, ויתלו את זה בפתח הבית מול המזוזה. נכנס לבית, מנשק את המזוזה מנשק את המכתב ונכנס... למה? כי זה חשוב, זה מכתב ממלך יפן.

וומר החובת הלבבות, להבדיל אלף אלפי הבדלות אנחנו קבלנו את התורה שבידינו ממלך מלכי המלכים הקב"ה, זה מכתב יקר שאין כדוגמתו, ומה עושה האדם עם המכתב? בדרך כלל, מנשק את הספר, שם אותו בארון ויוצא ידי חובה... זה הכל? למה לא תטרח להבין, למה לא תתאמץ, ואם אתה לא מבין, הרי אתה יכול ללכת למפרשי התורה שיש לנו עד אין מספר.

אדם לומד פרשה רק עם פירוש רש"י, כמה זה מוסיף לראות ה' ולעבודת ה' יתברך. ויש רבנים שאפשר לשאול מהם פירוש זה או אחר, ואכשר דרא ויש הרבה מאד שיעורים, כל כך הרבה על כל דבר ודבר, למה לא תצטרף אליהם, ותבין את הנאמר במכתב היקר?

משה רבינו היה לו מאבק עם מלאכי השורת 'תנה הודך על השמים' הם עקוק, 'מה אנוש כי תזכרנו', משה קיבל תורה מסיני אבל היה צורך למא-מץ בזה, לא בקלות קבל משה את התורה מסיני, ובסוף אנו נפטרים ממנה בגשיקה בעלמא?

זהו הקדוש והעתיקו אותו כל בעלי המוסר, "מאן דאמר דהוא סיפור רא דאורייתא לאחזאה על ההוא סיפור בלבד קאתי תיפח רוחיה" (זוה"ק בהעלותך דף קמ"ט). ובכמה מקומות רש"י מקלל בקללה נמרצת זו 'תיפח רוחיה' של מי שחושב שיש לנו פה מעשיות וסיפורי מעשיות. לא! זה ספר אלוקי, הכולל לימודי חיים. המכתב הזה ניתן לנו מ'ה' יתברך בכדי לעמוד להבין ולהתחנך ממנה, ללמוד דרכי חיים וארחות יושר.

החפץ חיים היה אומר, לו יצוייר שהיה דופק מישוהו בבית המדרש ואומר לנו, אתם יודעים? חדשות נשמע ובארץ... יש חידוש נפלא. מה יש? - אומר, מצאו לא פחות ספר שנכתב על ידי המלאך גבריאל. ספר שחתום בו שם המחבר 'ממני המלאך גבריאל', הרי כל אחד היה רוצה להציץ ולראות מה כתוב בספר כזה שכתב אחד המלאכים משמי רום. ואם היו אומרים לנו, הספר לא נמצא כאן בירושלים, וצריך לנסוע לעיר אחרת כדי לראות אותו. ודאי היינו אומרים, בסדר, העיקר נראה אותו כבר. ואם היו אומרים לנו, אין כניסה לכל מי שרוצה בחינם, צריך גם לקנות כרטיס בשביל זה, ודאי היינו אומרים, בסדר, גם לזה אנחנו מוכנים, וכי נקל הוא לזכות לראות את מה שכתב המלאך גבריאל.

אומר החפץ חיים, פה יש לנו את התורה הקדושה האלהית שחיברה הקב"ה בכבודו ובעצמו ומסרה לנו, ואיך זה שכתבנו שאומרת הגמרא (קדושין סו.) 'תורה מונחת בקרן זוית', אף אחד לא טורח להתבונן ראות מה יש בה.

כל המעלה וכל הענין של ספר בראשית הוא כשאדם טורח ומעיין. יש הרבה שקוראים שנים מקרא ואחד תרגום, וכששואלים אותם מה כתוב שם במה שקראת? אומר - 'לא יודע, הייתי עסוק במצות הקריאה של נגים מקרא ואחד תרגום'. איך זה יתכן? - כי תוך כדי הקריאה הם נמי

צאים במקום אחר וחושבים מחשבות. הרמח"ל אומר (בתחילת ספרו דרך עץ חיים) שהתורה היא כמו גחלת, וכמו שהגחלת צריכה שיפיתו בה רוח חיים וילהטו אותה, ואז היא מתלהטת לאש, כך גם התורה הקדושה. אבל אם לא משתדלים כל העת להתאמץ יותר, לעמול בה, להתייגע בה בכדי להבין בה, אז כמו הגחלת שאם עוזבים אותה ולא טורחים לחמם אותה, אזי כמו שאומרת הגמרא (ב"ק ט"ב) מעמיא עמיא ואזלא, היא מתקררת ונכבית.

כך כל הפרשיות האלו בספר בראשית, ספר האמונה. הפרשיות האלו ניתנו לנו לעיון בהם, שלא יאמר אדם 'אני כבר מכיר את כל העובדות ואת כל הסיפורים עם עקידת יצחק וכדומה'. אם כך האדם לומד את הפרשיות הללו בכל פעם, קורא את הסיפורים כמו שקרא בשנה שעברה ובשנים שקדמו לה, זה לא טוב. כל אחד צריך להתנער ולצאת מהארבע אמות הרגילות שהתרגל אליהם, וללמוד בעיון טוב ובהרחבת הדברים את הפרשיות, ואז מועילים הדברים היטב.

ובפרט שהפרשיות האלו מחזירות בלבבותנו את האמונה. תלמידיו של החפץ חיים, רבי אלחנן וסרמן ועוד, סיפרו שהיה לו שיעור קבוע בפרשת בראשית יום ביומו. כל יום ויום, היה לומד בפרשה ומתבונן בה. וכשהיה גומר את פרשת בראשית, היה מתחיל אותה שוב מחדש. כי האמונה זה הבסיס והיסוד לכל התורה כולה. לכן עכשיו שנמצאים בספר האמונה, ספר בראשית, חשוב מאד לעיין בפרשיות האלו ולהתבונן בהם, להתחזק באמונה, כאמור¹.

אברהם אבינו מדרגתו חסד

וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום. וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה. אברהם אבינו זוכה לגילוי אלהי במדרגה הגבוהה של 'וירא אליו ה'', מה שלא היה עד אז כיון שלא היה נימול, ועתה לאחר שמל, ביום השלישי למילתו ה' נגלה אליו לבקר את החולה, וכמו שכתב רש"י "אמר רבי חמא בר' חנינא, יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומי" (ב"מ פו:).

יושב אברהם אבינו וה' נמצא אתו. והוא יושב פתח האהל כחום היום. בשביל מה יושב שם אברהם בחום? - אומר רש"י, "לראות אם יש עובר ושב ויכניסו לביתו". כחום היום - הוציא הקב"ה חמה מנרתיקו שלא להטריחו באורחים (ב"מ שם).

אברהם אבינו היתה מדרגתו חסד, כמו שאמר מיכה (פ"א פ"ב) 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם'. משם נחצבה נשמתו ולשם זה מסר את נפשו בכל חייו, לשותל אמונה בלב הבריות. ואיך היה עושה זאת? היה לאברהם אבינו אהל עם ד' פתחים, פתח לכל כיוון, וזה כדי שלא יטרח האורח לעשות סיבוב, מכל זווית שהוא בא יוכל להכנס מיד. וכשנכנס האורח, מה מבקשים ממנו? - לאכול. לאכול? מי לא רוצה לאכול? אפילו אם כבר אכל בבית בא לאכול עוד פעם, הרי זה בחינם. ואחר כך, בעל הבית לא רוצה שיברך אותו - אלא שיברך את הבורא יתברך. וכך אברהם אבינו מכניס אמונה בלב הבריות, עד ש'גייר אלפים ורבבות', כלשון הרמב"ם (הל' ע"א פ"א ה"ג).

אברהם אבינו היה אז זקן, בן תשעים ותשע, חולה ביום שלישי למילה, והיה זה כחום היום, ולפי מה שמבואר בחז"ל שהחום הזה היה מיועד כדי

1. ואי אפשר בלא אמונה. גם אלו שאומרים שהם לא מאמינים בכלום, דבריהם הבל הבלים. כל אחד מאמין במשהו, אין מי שלא מאמין בכלום. אם אינו מאמין בבורא יתברך, מאמין באמונות טפלות. אחד שלא מאמין בבורא יתברך, להבדיל א"ה הוא מאמין בחתול שחור... רובא דאינשי שצועקים שאינם מאמינים, זה שקר וכזב, הם מאמינים, רק שבמקום להאמין בבורא יתברך בורא העולם, היצר הרע מחליף לו את האמונה הטוהרה הנצחית בבורא יתברך באמונות שוא והבל. ראיתי מאדם גדול שהעתיק מחקר שערכו לפני כארבעים שנה, לפיו בערך בכל חצי שעה מתאבד משהו בארצות הברית, ובערך כל שתי דקות משהו יוצא מדעתו. וחוקר למה זה? כיצד קורה דבר מוזעזע שכזה? - אך סוד הדבר הוא כי בטלה אמונה. כאשר לא מאמינים בה' יתברך אז יש אמונות ושגויות מדברים אחרים. וזה היה לפני ארבעים שנה, ומאז ועד היום המצב לא הוטב אלא הורע. כך זה, אם אין אמונה בבורא באים לשגויות ודברים אחרים.

אאף בריה לא תלך בדרך, נמצא שהיה ממש חם, באופן שכל בריה הס-תתרה מפני השמש. ואברהם יושב שם ויש לו גילוי אלהי שאיננו יודעים ההו, אבל זהו שעשוע רוחני ותענוג עצום ונורא שאין לנו מושג בו. ובמ-קום שיהיה נח ושמח, ברוך ה', אף אחד לא בא היום, אפשר להשתעשע עם ה', הרי הוא יושב על פתח האהל. הוא יושב בצער, מדוע אף אחד לא בא היום שאכניסנו. וכיון שהקב"ה רואה באברהם שצערו כל כך גדול, ואפילו שהוא עצמו מדבר עמו עדיין לא מתפייסת דעתו, לכך הוא שולח לו שלשה מלאכים.

והוסיף המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, למה באמת שלח הקב"ה שלשה מלאכים ולא שלשה בני אדם? - ואמר כי התשובה פשוטה, לפי שבני אדם לא היו מחזיקים מעמד בחום זה והיו מתים בדרך. עד כדי כך היה החום, ולכן היה נצרך לשלוח מלאכים דוקא. ובחום הנורא הזה היה יושב אברהם, בהיותו זקן וחולה, ויושב בחום הזה על פתח האהל, ללא מזג או מאוורר... ודעתו וצערו על האורחים, 'מה קורה רבון העולמים שכל יום באים אורחים והיום לא באים'. והנה להפתעתו, וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו.

אהבת חסד

אדם יתאר לעצמו את אברהם אבינו רואה שלשה אנשים עומדים, ומיד וירא וירא לקראתם וישתחו ארצה. הפסוק הזה הוא פלא פלאות. הרי הקב"ה היה אתו, והתגלה אליו, אך אברהם אומר לו, כמו שאמרו חז"ל (שבועות לה:), מחילה רבון העולמים, נכון שאתה עומד ומדבר עמי, ואין לך דבר נעלה ונשגב כזה, אך באו שלשה אורחים ויש לי מצות הכנסת אורחים. המתן לי עד שאכניס אותם לביתי.

אברהם אבינו כבן מאה, ביום שלישי למילתו, רץ כחום היום. ואילו היה מסמן להם בידם, בואו הנה, לא היו באים? ואם לא היה רץ אלא הולך, צעד אחר צעד, לא היה טוב? וכי לא היו באים לאכול אצלו? אבל הוא רץ. רץ. ואת מי עוזב? את ה' יתברך. אומר לו, 'תמחל לי, אבל יש כאן מצוה עוברת'.

ומי הם היו? מלך המשיח? - שלשה ערביים עובדי ע"ז המשתחוים לאבק רגליהם. אנחנו אם היינו רואים שלשה ערביים באים לביתנו והיו דופקים על הדלת, קודם כל היינו סוגרים את הדלת על מנעול ובריה, ואז מוסיפים איזה שולחן על יד הדלת ליתר בטחון.. ואחרי זה היינו צועקים 'אין אף אחד בבית, תלכו... מי צריך את הערביים הללו? עובדי עבודה זרה מאוסים.

בבל אברהם אבינו, מפסיק את הדיבור עם ה' יתברך, ורץ בהיותו זקן וחור-לה, יום שלישי למילתו, וכחום היום. ולא כתוב כמה רץ? אולי רץ הרבה. זהו אברהם אבינו. זהו 'חסד לאברהם'. הוא לא היה יכול אחרת. הוא לא היה יכול להגיד להם 'בואו'. הוא לא היה יכול ללכת לאט, כי החסד היה מוטבע ומושרש אצלו, זהו חסד.

רבינו הגדול החזון איש זצ"ל כותב באחת מאיגרותיו לבן תורה "אני רעב לדעת משלומך". וזו לא מליצה. החזון איש הרגיש באמת רעב. כמו שאדם לא אכל ג' ימים והבטן שלו מקרקרת מרעב, כך החזון איש היה רעב לדעת מה שלום הבחור שלא שמע ממנו כמה זמן. וזה עיקר ענין החסד, שיהיה מוטבע בנפשו של האדם. הקב"ה לא מצווה אותנו על עשיית חסד, אלא על אהבת חסד (מכילתא, ח. ו). וההבדל בין עשיית חסד לבין אהבת חסד הוא הבדל יותר מרחוק מזרח ממערב.

יש עשיית חסד, כגון שאומרים לו, בוא ותעשה דבר פלוני. מזמינים אותו לעשות חסד והוא עושה, או בגופו או בממונו, הוא עושה, אבל צריך להזמין אותו ולקרוא לו. אבל יש מי שאצלו יש 'אהבת חסד', וזה בוער בו כאש, הוא לא יכול בלי זה. ומכיון שזה טבוע בנפשו, לא צריך לקרוא לו, הוא רץ לזה מאליו ומחפש איך ניתן לגמול חסד. וזה היה אברהם אבינו, החסד היה מוטבע ומושרש בו.

וכך גם רואים בהמשך הפרשה, בענין אנשי סדום ועמורה. הכתוב מעיד (פ"ג פ"ג) "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד", בגופן ובממונן. ואנשי סדום היוו את ההפך הגמור מדרכו של אברהם. היתה להם תקנה ששום עני לא יכנס בשערי העיר, ואם יכנס לא יצא משום שיהרגו אותו, וכידוע בדברי רבותינו במסכת סנהדרין (דף קט:). וסיפרו רבותינו (שם), על אותה ריבה, נערה, שראתה עני ברחוב בלא מאכל ומשתה, וריחמה עליו. מה עשתה? - בדרך תחבולה היתה מביאה לו לאכול בכל יום. היתה אומרת לו ללכת לשאוב מים ובכד שלה היתה מניחה לו שם משהו לאכול. לאחר שעברו כמה ימים התחילו אנשי סדום להתפלא, הרי כל העניים שבאים הנה לאחר כמה ימים באין אוכל ומשקה מתים, והנה עני זה מאריך ימים על אדמתו.. מה קרה לו שעוד לא מת? הפעילו את ה"בולשת", הקימו ועדת חקירה מה קרה לעני זה שבא לעיר וחי, ובדקו ומצאו שאותה נערה מביאה לו לאכול.

שמעו שכך היה ופסקו דינה למיתה, ולא סתם מיתה אלא במיתה משונה. מרחו אותה בדבש והעלו אותה לגג, ובאו הדבורים ועקצו אותה עד צאת נשמתה. זה משפט סדום. ולמה? כי נעשה חסד, כי החיו את העני. אלו אנשי סדום רעים וחטאים, אכזריות שאין לתאר ואין לשער (ובפרקי דרבי אליעזר פכ"ד אמרו שריבה זו היתה פלוטית בתו של לוט, ויער"ש).

והקב"ה אומר 'המכסה אני מאברהם', וסיפר לאברהם את הגזירה שגזר על אנשי סדום ועמורה, שלא ישאיר בהם אף שריד ופליט. ואז אנו רואים כיצד אברהם אבינו נכנס בדן ודברים עם ה' יתברך, אולי יש חמישים אנשים צדיקים שבזכותם תציל את סדום ועמורה. ועונה לו ה', בסדר, אם היו חמישים צדיקים הייתי מציל, אבל אין חמישים. אומר לו אברהם, אבל אולי יש ארבעים צדיקים, זה גם סך נכבד. אומר לו ה' אם היה ארבעים בסדר, אבל אין ארבעים. ואז אומר אברהם לה', "אל נא יחר לה' ואדברה אולי ימצאון שם שלשים". אל יחר - אל תכעס. למי אומרים אל תכעס? למי שעומד לכעוס. למי שעומד לכעוס מקדימים ואומרים, בבקשה אדוני, אל תכעס. כמו שהיה בשעה שנגש יהודה לדבר קשות עם יוסף ואומר לו (להלן פמ"ד, יח) "ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך",

ולמרות זאת, אומר אברהם בבקשה אל תכעס, אולי יש שם שלשים צדיקים. ואחרי שה' עונה לו שאין שם, ממשיך אברהם ואומר אולי יש עשרים, ולאחר מכן שב ומבקש 'אל נא יחר לה' ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה. נמצא שאברהם מסכן את עצמו, מכניס עצמו בספק אולי יכעס עליו ה', וכל כך למה, כדי להציל את אנשי סדום.

ההרי בעבור מי מכניס עצמו אברהם לספק סכנה? עבור אנשי סדום הר"י וחטאים מאד. אנחנו היינו אומרים יפה שעה אחת קודם, רעים ומו"שחתים אלו עד השרש, הם מזיקים לבריאה ומוטב שיסתלקו ממנה, אבל אברהם - "חסד לאברהם". הוא לא מסוגל, הוא מבקש אולי יש עשרים, אולי יש עשרה, ואולי רק הפעם תשמע לקולי. רק כששמע שאין עשרה, הניח, כי עשה כבר את כל ההשתדלות האפשרית, ויותר לא ניתן עוד לעשות דבר.

זהו 'חסד לאברהם', חסד הטבוע בעצמותיו של אברהם אבינו, להציל ולדאוג אפילו לאנשים רעים וחטאים כמו אנשי סדום ועמורה. הם היו ההיפך הגמור מאברהם, אברהם עושה חסד לכל הבריאה כולה לאין חקר ואין מספר בלי גבול ומידה, בלי לחקור ובלי לדרוש, יהיה מי שיהיה אפילו עובד ע"ז ומשתחוה לאבק רגליו, הוא דואג לו כמו בן יחידו. ואלו, אנשי סדום, ההפך הגמור. לא די שלא עושים חסד, אלא עושים תקנה שאסור לעשות חסד. כל מי שהיה עושה חסד היה נשרף (פדר"א פכ"ד). ההיפך הגמור מאברהם. ולמרות זאת, אברהם אבינו מוסר נפש פעם אחר פעם ומבקש עליהם להצילם ממיתה. זהו חסד לאברהם.

נראה להתבונן עוד בפסוקים הבאים. אומר להם אברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. "לגדול שבהם אמר, וקראם כולם אדונים. ולגדול אמר אל נא תעבור מעל עבדך, וכיון שלא יעבור הוא, יעמדו חביריו", לשון רש"י.

אם נא מצאתי חן בעיניך - אברהם מתחנן לאורחיו, אולי תחוסו עלי ואמצא חן בעיניכם, ותואילו להכנס לביתי. זה גם מפליא הרעיון. אחד יודע שיש לו פה בביתו של אברהם אביו בית מוכן, כל דכפין ייתי ויפסח, כל מה שהוא צריך, אכילה, שתיה, לינה, יש לו. אז צריך עוד לבקש ממנו 'אולי מצאתי חן בעיניך?' כן מצאת חן, או לא מצאת חן, בודאי שהם יכנסו אצלך, לפוש מעמל הדרך, לנוח מהחום הכבד, ולהיטיב את לבם.

אבל אברהם אבינו - לא. הוא מבקש, הוא מתחנן, אולי תעשו איתי אתם חסד, תעשו עמי טובה, אולי מצאתי חן בעיניך, אולי יש לי איזו זכות, שבגללה תסכימו לשבת איתי. ולמה זה? למה אומר כך אברהם? - כי גם זה חסד. יש הרבה שעושים טובה לעני, אבל לעני אין את ההרגשה הטור-בה, 'מ'אן דאכיל לאו דיליה בהית לאסתכלי באפיה' כך לשון הירושלמי (עירלה פ"א ה"ג). כלומר, מי שאוכל דבר מחבירו, מתבייש להסתכל בפניו. לכן צריך לעשות את החסד באופן שהעני ירגיש שהוא זה שעושה את הטובה עם בעל הבית ולא שהוא המקבל אותו. לכן אומר לו אברהם 'אם נא מצאתי חן בעיניך, בשבילי תבוא ותכנס לביתי, בזה אתה עושה חסד עמדי. זהו דרגה של חסד בשלימות, שהעני ירגיש טוב עם עצמו.

רבי אליהו הכהן בעל שבט מוסר, שהיה מלאך ה' צבאות, מספר בספרו (אולי מעיל צדקה) על אחד מגדולי העשירים בעירו שהיה בעל צדקות עצום וכל מי היה מבקש ממנו צדקה תמיד היה מקבל. אבל דרכו של העשיר הזה ליתן את הצדקה, לא היתה כדרך בני אדם, שהעני פושט את ידו ובעל הבית נותן לתוך כף ידו, אלא את הכסף היה משאיר על כף ידו הפתוחה, והעני היה נוטל ממנה. ולמה היה נוהג כך? - כדי שיראה למי שעומד מרחוק ומסתכל, שהעני הוא זה שנותן לבעל הבית. כדי לחסוך את הבושה מהעני.

זהו גם ענין גדול, כשהאדם עושה חסד עם חבירו, יראה איך לעשות זאת בחכמה כדי שהמקבל חסד לא יתבייש ולא יצטער.

הגמרא במסכת ברכות (דף נח:) מספרת על אחד מגדולי חכמי התלמוד שהיה הולך כל ימיו עם ידיו בתוך כיסיו, כדי שאם יבוא עני בן טובים, יתן לו מיד צדקה ולא יתבייש. יש אחד שכשבא אצלו עני אומר לו חכה רגע. איפה הארנק? מחפש ומחפש בכיס ההוא ובכיס השני, ובינתיים העני עומד ומתבייש. לכן היה הולך עם ידיו בתוך כיסיו, כדי שיתן לעני את הממון מיד ולא יתבייש. צריך לא להסתפק בעשיית המצוה סתם, לצאת ידי חובה, אלא יש להכניס שכל וחכמה ולב בדבר, לראות כיצד לעשות את המצוה מושלמת, כאמור.

רבינו חיים מבריסק זצ"ל היה בדורו עמוד התורה עמוד העבודה ועמוד החסד, שלשת העמודים התקיימו בו. כל כולו היה איש חסד מובהק במלוא מובן המילה. המוסר השכל הגדול ביותר שלמדתי היה מהשולחן ללו. הוא היה מקפיד שהשולחן בתוך ביתו יהיה שולחן עגול, ולא שור-לחן מרובע כדרך השולחנות. למה? כי שולחן עגול אין לו ראש, ואז כל המסובין בשולחן יושבים בשווה. בשולחן רגיל, מרובע, בעל הבית יושב בראש. אבל בשולחן עגול כולם בראש. אפילו על זה חשב רבי חיים מבריסק, איך לגרום שכל מי שבא לביתו ירגיש חשוב ושווה בין שווים.

הבית שלו היה בית של חסד במלוא מובן המילה. בנו סיפר שלא פעם ולא פעמיים היה שב לביתו מהישיבה מאוחר, וכשרצה לישון, בא להכנס למיטתו - והמיטה תפוסה. מישהו אחר ישן שם. מה נעשה? היה צריך לחפש מקום אחר לישון. הבית היה הפקר לכל, היו יכולים אורחים לאכול ולשתות ולישון שם, להכנס מתי שרצו ולאכול מתי שרצו, עד כדי כך שבבית שלו התרגלו בני אדם לתלות פתקים: 'מי שמבקש צבעי יפנה לזה

ולזה, 'מקור למכירה בכתובת זו וזו'. אדם יתאר לעצמו דבר כזה, שהיה נכנס אלינו משהו לבית להכניס פתק 'למכירה אופניים'.. היה זורק אותו מכל המדרגות, מה זה פה? מקוה? - במקוה תולים פתקים... אבל כך היה אצלו בבית, היו תולים אצלו פתקים 'מי שצריך זה וזה יפנה לזה וזה', ולא אחד ולא שנים, איך זה? כי הבית כולו היה חסד, זהו 'אהבת חסד'.

זה מה שכתוב (אסתר פ"ג) אצל מרדכי שהיה 'דורש טוב לעמו'. לא כתוב שהיה עושה טוב. אלא דורש טוב. היה דופק מדלת לדלת אצל כל אחד ואומר לו, תגיד לי ידידי, שמא אני יכול לעזור לך במשהו, סוף סוף אני משנה למלך וטבעת המלך אצלי. אחשוורוש שקוע ביינו קשה למצוא אותו יבש, תמיד הוא רטוב.. אם אתה צריך עזרה אני מוכן ומזומן לסייע. זהו 'דורש טוב', לא מחכה שיבואו לו, הוא בעצמו הולך ומבקש לעזור. זה אחד שהחסד זורם בעורקיו, שכל כולו חסד לאחרים.

זהו אברהם אבינו "אולי מצאתי חן בעיני עבדך", תעשה טובה לי, אולי יש לי איזה חן, איזו זכות שאל תעבור מעל עבדך. מה זה מעל "עבדך"? אברהם אבינו עבד? עבד? ועוד לשלשה אלה? - אבל כן. כך אברהם אבינו מרגיש, וכך הוא נותן את ההרגשה הטובה, שהוא, אברהם אבינו עליו אמרו (בראשית כג, ו) 'נשיא אלהים אתה בתוכנו', הוא הוא המלצר, והם האדונים. שהרי כך כתוב 'והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו'. הוא המלצר. זקן בן מאה וחולה הוא עומד לידם, 'אתם צריכים מלח' - מיד נגה מלח. 'צריכים לפלפל? הנה אני מביא'. וכי חסר לאברהם אבינו משה רתים? מה יש? ישב הוא עם הבורא יתברך ויעמיד להם כמה משרתים שישרתו אותם כהוגן. לא. והוא עומד עליהם, הוא עומד שם בעצמו כדי לשרת אותם.

יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. אברהם אבינו אומר 'מעט מים', אל תפחדו שתתעכבו יותר מדי, אביא לכם קצת מים, ותרחצו רגליכם. 'אקחה פת לחם וסעדו לבכם', תאכלו פרוסת לחם אחר כך תעבורו. ויאמרו כן תעשה כאשר דברת. וימהר אברהם האהלה, וימהר? למה לרוץ? לך מתון מתון, הרי הם כבר פה ובדאי שלא יברחו ויחכו לסעודה. לא. הוא רץ. נכנס לאהל ואומר לשרה אמנו, מהרי שלש סאים קמח סולת. מהרי, מהרי! מה יש? שלש סאים קמח סולת לזשי ועשי עוגות, למי הוא אומר כן? - לשרה. בת כמה היתה? גם כן זקנה מאוד. למה היא צריכה לעשות? האם אין משרתים שיכולים לנפות ללוש בעצמם? אבל כך היא דרכם של גומלי חסדים. הם ולא אחר, הם ולא שליח, הם בכבודם ובעצמם, אברהם עצמו ושרה אמנו, לא נותנים את המצוה לאף אחד אחר.

יש כאן איזו סתירה. בתחילה אמר אברהם אבינו שיקח ויביא להם פת לחם, פרוסה, לחם קטן, ואילו אחרי זה אומר שלש סאים, שלש סאין לפי החשבון יוצא כמות גדולה מאד של קמח, וסולת זהו החלק הטוב ביותר של הקמח. 'קמח סולת', הכוונה שמהסולת עושים את העוגות, והקמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא, כמו שאומר רש"י. ואל הבקר רץ אברהם, הכל עושה אברהם בריצה, בזריזות, לרוב אהבת החסד הטבועה בו.

ויקח בן בקר רך וטוב. לא נתן להם בשר מאתמול או שלשום כמו שיש הרבה שאת השאריות שממילא הם לא נוגעים בהם אותם הם נותנים לאורח במקום לכלב, לא, את החלק המשובח ביותר, הבשר הטרי ביותר, שיהיה לאורחים. ואומר רש"י, 'רך וטוב שלשה פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל. הרי אם היו שוחטים פר אחד ונותנים לכל אחד ירך, כמה עשרות ק"ג בשר, רק אדם רק היה מסתכל על זה וכבר היה שבע מהראיה לבדה.. אבל אברהם אבינו שוחט שלש פרים כדי שיוכל לתת להם דוקא את הלשון, כי זה החלק הטעים ביותר, זהו המעדן הגדול ביותר. ולמי הוא דואג כל כך, לשלשת הערבים האלו המאוסים שעובדים ע"ז שעל רגליהם. ומוסיף רש"י שנתן להם את הלשונות עם חרדל, לא סתם צלוי, אלא בחרדל. כשאדם רק חושב ומתאר לעצמו איך היה אברהם מטפל בהם, ומה הכין להם, כבר נעשה רעב...

ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו. הכל נעשה במהירות ואברהם אומר לעשות מהר. פה יש עוד הדרכה, אל הנער - אומר רש"י - זה ישמעאל לחנכו במצוות. כבר מילדות אדם צריך לחנך את בנו, דע שגם אתה מצווה בחסד, ולכן מיהר אותו.

כל זה אכילה בשרית, אבל אולי יש משהו צמחוני, או משהו שרוצה לאכול משהו חלבי קודם, ויקח חמאה וחלב, גם אותם מביא. 'והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו', אברהם הוא המשרת והמלצר.

יש עוד להרחיב הרבה בכל פרט ופרט כמה חסד מונח כאן, וכמה היתה כאן עבודה אישית של אברהם אבינו בכדי לשרת אותם, את שלשת אישיים שהוא לא ידע שהם מלאכים, אלא ראה אותם כערביים מכורים ערים עובדי ע"ז, ואברהם אבינו לא חס אל זקנתו, ולא חס על כבודו, ולא על הגילוקי האלקי שזכה אז, את הכל הוא עושה בעצמו בעבורם במהירות ובנפש חפצה, וכל זה כאשר הוא חולה ביום שלישי למיתו, שכל תנועה וכל צעד עולה לו בכאבים ויסורים, ומשתדל בכל מכל כל, זהו 'חסד לאברהם'.

החסד מכפר לאדם על חטאיו

באבות דרבי נתן (פ"ד) אמרו רבותינו, "פעם אחת היה יוצא רבן יוחנן בן זכאי מירושלים והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב, אמר רבי יהושע אוי לנו על זה שהוא חרב מקום שמכפרים בו עוונותיהם של ישראל. רבי יהושע היה עוד בזמן שבית המקדש היה קיים, וראה את בית המקדש בתפארתו, ועתה כיון שראה את בית המקדש חרב ושמו, שועלים הלכו בו, נאנח באנחה גדולה המשברת גוף ונפש אמר לו רבן יוחנן בן זכאי בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילות חסדים שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח". אדם שדבוק במידת החסד, זה מועיל לו לכפרה כמו שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים ומקריבין בו לכפר עלינו (ועיין ברכות ה' ב').

בחסד כולם חייבים, אין זו מצות עשה שהזמן גרמא שגשים פטורות יימנה, ואין זו מצוה שנוהגת רק ביום ולא בלילה. זו מצוה הנוהגת יום ולי-לה, עשרים וארבע שעות ביממה, ומצווים בה אנשים ונשים ואין פטור.

הגומל חסד זוכה לחסות בצלו של ה'

אמרו רבותינו במדרש רות (פ"ה, ד) אמר רבי אבון, שמענו שיש כנפים לארץ שנאמר (ישעיה כד, טז) מכנף הארץ זמירות שמענו, וכנפים לשמש שנאמר (מלאכי ג, כ) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה מרפא בכנפיה, אז רואים שגם לשמש יש כנפים וכנפים לחיות הכוונה לחיות הקודש, מלאכי השרת - שנאמר וקול כנפי החיות כנאמר בספר יחזקאל (פ"ג ג' פ"ג), כנפים לכרובים, אלו גם כן מלאכים, אבל בדרגה אחרת שנאמר (מ"א ח, ז) כי הכרובים פורשי כנפים, כנפים לשרפים אלו מלאכי הקדש ואלו מעלתם המעולה ביותר שנאמר (ישעיה ו, ב) שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים. בוא וראה כמה גדול כוחן של צדיקים וכמה גדול כוחה של וכמה גדול כוחן של גומלי חסדים, שאינם חוסים לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי חיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים, אלא חוסים בצל מי שאמר והיה העולם שנאמר מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפך יחסיון. עד כאן דברי המדרש.

וטעון ביאור, מה באו רבותינו לומר במדרש זה. וביאר רבינו החפץ חיים זצ"ל בספר אהבת חסד (ח"ב פ"ד וע"ש), כי זאת ידוע לכל אדם, ופשוט וברור לכל אחד, שיש משפט על כל מעשה שאדם עושה, 'דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון'. זו ידיעה פשוטה מושכלת וברורה לכולם. אלא מאי, יש אנשים שמסכיחים דעת מהדבר הזה, ומתעלמים מהידיעה הזו, לפי שידיעה זו משעבדת אותו ומחייבת אותו להיות יהודי נאמן לה ולתורתו, וכיון שקשה לו לקיים את המצוות ולעשות רצונו של מקום הוא מסיח דעת ועוצם עיניו כמו בת היענה. אבל מכל מקום כל אחד יודע שיהיה דין ומשפט על כל נעלם.

חסד גם בדברים קטנים

בואו נתרגם הלכה למעשה, מהו חסד? מה זה חסד? - יש אומרים, שאם אתה הולך ברחובה של עיר, ואתה רואה אישה זקנה בת שבעים וחמש הולכת עם סלים שהביאה מן השוק, וכל פסיעה ופסיעה שהיא עושה הרי זה מעשה ניסים שהיא לא מתמוטטת, ואתה בא ולוקח את הסלים הביי-תה, הרי זה חסד... אמת ויציב, ודאי שזה חסד, מצוה גדולה ויקרה. אבל חסד זה לא רק בדברים כאלו. חסד מתבטא גם בדברים קלים.

פפלא יועץ (עיר חסד) אומר, חסד מתבטא בכל עשיית רצון הזולת. לדוג-מא, אדם בא ודופק בדלת של חבירו, יש כאלו לא אכפת להם, 'עד שלא אגמור לאכול, או עד שאגמור לנוח, לא אפתח את הדלת, ואחרי שהוא פותח את הדלת מסתכל עליו בכאלו עינים שההוא נבהל כבר, הגעתי לך החיות? אבל אם פותח מיד כדי לא להשאיר אותו עומד הרבה זמן, ומיד מכניס אותו בחיוך, בבקשה בוא תכנס, זהו חסד, עשיית רצון הזולת. מגיע אחד ומבקש לפרוט כסף. היום יש הרבה שטרות גדולים, שטרות קטנים אין, לפי שכלתה פרוטה מן הכיס... ומבקש לפרוט. והאדם אומר אין לי. ובאמת יש לו בנק בכיס... אבל הוא אומר אין לי. למה? קשה לי. אין לי כח להתחיל להתעסק עם זה. מה אכפת לך? - תפרוט, זה חסד. אדם מבקש עט כדי לכתוב משהו, אתה מגיש לו אותו בשמחה ובששון, במאור פנים, זהו חסד.

נכון שבפרשה שלנו אנחנו רואים אצל אברהם אבינו ע"ה עמוד החסד, חסד בדרגה גבוהה, לעמוד בחום היום, כמו שאמרנו, אמת זהו אברהם בבינו. אבל חסד מתבטא לא רק בדברים גדולים אלא גם בדברים הקט-נים והיום יומיים. יש אחד שלא אוהב להשאיל כלים. למה? - כי רק הוא שואל, הוא לא מרשה לאחרים לשאול ממנו... וחבל, בכל השאלה של כלי או ספר לחבירו הרי זה קיים מצות חסד².

ולשוננו של הפלא יועץ (עיר חסד): 'חסד הוא עמוד העולם עד שנאמר (תהלים פט, ג) 'עולם חסד יבנה' והוא מהדברים שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקדן קיימת לו לעולם הבא'. וחסד הוא בין עם החיים ובין עם המתים.

הכרתי חכם אחד מחכמי ירושלים, שאמר לי שכשהוא רואה ברחוב מודעת אבל בר מינן, מיד בו במקום הוא אומר כמה פרקי תהילים לכבודו ולעילוי נשמתו³. זה החסד הכי גדול. חסד עם המת. חסד עם מת זה לא רק ללוות אותו

ומחר תעשן מאה סיגיות, תעשה תשלומין... לא, זה בוער בו כאש בנעורת, נראה שהולך להתעלף. ואם משהו היה מביא לו גפרור, כמה שהוא היה מרגיש טוב, הרי החיית את נפשו.

ומי מאתנו הולך עם גפרורים בכיס בשביל הדברים האלו? - מה פתאום, כל אחד לוקח את הגפרורים שלו בכיסו בשביל הסיגיות של עצמו. אבל מי שהוא באמת בדרגה של 'אהבת חסד', הוא יכול ללכת לכל מקום עם אסימונים בכיס שמה יהיה מי יודק לזה והוא יוכל לגמול עמו חסד, ילך עם גפרורים בכיסו שמה יצטרך משהו גפרור לסיגריה וכו' ויהיה מצוי לו מיד לגמול עמו חסד, וכן כל כיצוא בוה. ולמה? - אוהב חסד לא ישבע חסד.

3. וצריך לעודד גם על השואלים שיהיו את מה ששאלו מיד כשיכולים. אחד אמר לי שיש לו ספריה מלאה, אבל לא ספרים שלו, כל הספרים אצלו שואלים מאחרים, והם מונחים אצלו שנה ושנתיים עשר שנים ועשרים שנה, אחרי זה גם יוריש את הספריה גם לבניו. זו לא 'השאלה' אלא גול. קראת את הספר, למדת בו, תחזיר. ואם לא תחזיר לא די שגולה, אלא עוד שאתה נועל דלת בפני גומלי חסדים, אנשים יאמרו השאלתי כלי זה ולא חזר אלי, השאלתי ספר אלמוני ולא חזר אלי, כמה אני יכול.

4. ורובא דעלמא לא די שלא אומרים פרקי תהילים, אלא נוהגים שאם רואים מודעת אבל מיד צצים ובדקים מי שם נפטר. זה שכן שלי? חבר שלי? אולי זה שכן פלוני, והלואי שזה שכן אלמו-ני... יש כאלו שגם זה חושבים... וכשרואה משהו אחד, נרגע, ברוך השם לא קשור אלי, וממשיך הלאה. אז מה יש שם, מי נפטר? תרגולת היתה? (עין שבת ק"א ב). הרי זה גם אחיך. ואיפה האהבה? איפה ההרגשה של הערבות של כלל ישראל, של איש את אחיו ועוורו.

הירושלמי בנדרים (פ"ט ה"ד) אומר, מהו שכתוב לא תקום ולא תטור, מפני מה צויתו כן התורה? - הן למה הדבר דומה לאחד שהיה בוצע בסכין ככר לחם, אבל בשעה שחתך, לא שם לב והתק לעצמו גם את האצבע. אז מה עשה אותו "חכם"? התחיל להכות את היד השנייה, זו שחתכה אותו. למה חתכה לי את האצבע? מכה אותה. מי שיראה דבר כזה יאמר, היהודי הזה בלי ספיקות טעון ששפוט... נו, לא מספיק שיד אחת פצועה וחבולה עוד מכה את השנייה? אומר הירושלמי אחד ב"י שראל שפעם בחבירו, אם אומר הנפגע אני אחזיר לו לחבירי בכפל כפלים, בריבית דריבית, הרי זה בדיוק כמו המשל. הרי כלל ישראל הם כנף אחד, כאיש אחד. ולעצמך ולנפך אתה מרביץ ומכה.

החכמים מביאים משל נפלא מאד, על אחד שהיה אוכל ובשעת האכילה מרוב הלהיטות, השיגים לא לעסוק רק את הלחם אלא גם את הלשון, זה מאד כואב כידוע, ובפרט כשהוא באמצע האכילה, ומפריע לו באכילתו... אז מה עשה? - לקח צבת והתחיל לעקור את השיניים אחת אחרי השנייה. למה? - נקמה! מה פתאום נשכח את הלשון. והרי אדם כזה הוא לא מן היישוב.

וכל אחד יודע שהמשפט הוא משפט חמור, ואין רחמים בדין (ילק"ש ואתחנן תתנו). ואמנם פה בארץ יש תקוה בתשובה, ואם שוב בתשובה יכול לתקן הכל, ואפילו יהיה בדרגה הנמוכה והשפלה ביותר. אבל בעולם האמת, מי שטרם בערב שבת יאכל בשבת, ומי שלא טרח בערב שבת - יאכל את עצמו... לא יעזור כלום. היום לעשותו ומחר לקבל שכר (ע"ז ג). הפסדת. שם כבר אי אפשר לתקן.

אומר החפץ חיים, אם אדם היה יודע שעכשיו דינו בשמים והוא צריך למסור דין וחשבון על כל המעשים שעשה במהלך שמונים שנות חייו, על כל הדיבורים, ועל כל המחשבות. האדם כולו בפחד, מה יהיה איתי, איך זה אעמוד במשפט. אבל אז מודיעים לו, המשפט בשמים אינו כמו המשפט בארץ. אנחנו מעמידים לך סניגור, שהוא ילמד עליך זכות ויסגור עליך.

מתחיל האדם חוקר ודורש, מי הוא הסניגור שלי? אולי יהיה עורך דין טוב, ויש לי תקוה. אומרים לו, הסניגור שלך יהיה רש"י, או הרמב"ם. שומע כך, אומר, זה טוב, מי זוכה לסניגוריא שכזו, מגדולי חכמי ישראל. אלו בטח ימצאו לי איזה זכות, אולי על דרך הפלפול, אולי דרך לימוד זכות.

אחר כך מודיעים לו כי החליטו בשמים להחליף לו את הסניגור. הוא כולו נבהל ונרעש, חושש שמא ואולי לפי ערך מעשיו, החליטו לתת לו עורך דין של זמננו... אומרים לו, אל תדאג, החליטו לתת לך לעורך דין את הלל הזקן. שומע את זה ונרגע. הלל הזקן, שאמר אם אני כאן הכל כאן (סוכה ג), כבר מתחיל האדם לחייך. אם הלל הזקן העורך דין שלי, הוא ימצא לי זכויות שגם אני לא יודע אותם..

עוד הוא חושב, ומודיעים לו, החליפו לך את העורך דין. בסוף לא יהיה זה הלל הזקן שיליץ עליך יושר. הוא מתחיל שוב לחשוש ולפחד, ואומרים לו אל תדאג, החליטו שהעורך דין שלך יהיה משה רבינו. משה רבינו? - עכשיו הוא כבר מתחיל להצטער... חבל שהחברים שלי שעודם למטה לא פה. שהיו באים לראות איך אני עומד במשפט ומשה רבינו מוציא אותי זכאי, חבל שלא נמצאים פה. משה רבינו, רעיא מהימנא שמסר נפש על כלל ישראל, שאמר מוטב שימותו מאה כמשה ולא תפול צפורן מישראל כמו שאמרנו במדרש (דברים רבה פ"ז ס"ו). משה רבינו? - אם הוא הסניגור שלי בטח ובטח שאצא זכאי, הלא אפילו למלאכי השרת כבר יכל כמו שאמרנו בגמרא (שבת פה).

לא חולפים כמה רגעים ואומרים לו, בסוף משה רבינו לא יוכל לייצג אותך, יהיה משהו אחר שילמד עליך זכות. מי עכשיו? הקב"ה בכבודו ובעצמו, הוא יעמוד וילמד עליך זכות. ככה? - הוא יהיה הסניגור שלי, לא צריך יותר מזה, בטח ובטח שאצא זכאי, הרי הוא הדיין והוא העד, ואם הוא זה שמלמד עלי זכות, ודאי שאצא זכאי בדין. ובאמת זה כך. אם הקב"ה מלמד על האדם זכות, מה מקום יש עוד למקטרג לעמוד.

אמר החפץ חיים, זהו מה שאומר כאן המדרש. מי שגומל חסד ועושה צדקה, לא חוסה בצל כנפי שחר ולא בצל מלאכי השרת ולא שרפים ולא כרובים, ולא חיות הקדש, ולא בצל אף אחד. אצל מי הוא חוסה? אצל ה' יתברך. הוא עצמו ילמד עליו זכות במשפט. ולמי? למי שאוהב חסד. ולא למי שעושה חסד בעל כרחו שממתיין מתי כבר ילך העני, ומתי כבר ננוח ומתי כבר נתפטר מהצורך לטרות. לא, באהבה הוא עושה את זה ומחכה לדברים האלו. מחבל תחבולות כיצד לגמול חסד. הוא יזכה לחסות בצל כנפי השכינה.

ויש הרבה עובדות על גדולי ישראל, כיצד היו חושבים מחשבות ומחבלים תחבולות אין לגמול חסד. היה אחד מגדולי ישראל שהיה תמיד הכיס שלו מלא אסימונים או גפרורים, אולי משהו יבוא בחצי הלילה ויצטרך אסימון ששביל טלפון דחוף, או אולי יבוא אחד עם סיגריה ויאמר הצילוני, תנו לי גפ-רור. וזה המושג של "אהבת חסד", מרוב אהבת החסד, היו חושבים ומתכננים, איך ואולי יוכלו לגמול חסד². [עין לגאון האד"ת זצ"ל בספרו נפש דוד].

2. לפני שלוש שנים יצאתי לילה אחד בחודש אלול, אחרי הסליחות, בסביבות אחת וחצי או שתיים בלילה, ואני רואה אחד שמסתובב ומחפש גפרור. היתה לו סיגריה ביד, והוא מסתובב ושואל 'גפרור', הסתובב כמה רחובות, ומחפש ודורש את זה כמו אחד שמחפש איזה מטמון גדול. לך לישון

לבית הקברות, אלא לדאוג לו לעולם העליון שתהיה לו נחת רוח לנשמתו ולעשות לו עילוי נשמה. זה עיקר החסד עם המת. לדאוג לנפשו ונשמתו.

עוד אמר לי אותו החכם, תמיד תתבונן ותראה שכשאדם רץ להספיק את האוטובוס, והנהג כבר מתחיל קצת בנסיעה, והאדם עודנו רץ בכל כוחו כדי להספיק את הנסיעה, מה עושים כולם? – מה עושה כל הציבור? עומדים ומסתכלים. בוחנים מי יזכה בתחרות... ואם נסע אז מעודדים אותו, פעם הבאה תרוץ מהר יותר... גם כן עידוד. אבל אותו החכם אמר לי, כאשר אני רואה כזה מקרה, אני מיד עומד בתפילה 'דבון העולמים' אנה תכניס בלבו של הנהג שיהיה רחמן ויחכה לו וימתין לו. כך מתנהל מי שאכפת לו מחבירו.

ויש לעורר באמת, שאותם אלו שהם אנשי ציבור, או שהם מתעסקים עם הציבור, כדוגמת נהגים, יכולים לעשות הרבה מאד מצוות של חסד בכל יום. להמתין לכל אחד ואחד בסבלנות, לחייך לנוסעים ולהאיר להם פנים, ובדאי שלא לצעוק ולגעור. אחד שהוא אופה, אם עושה מלאכתו בנאמנות, גם זה חסד. ואין הכוונה שיהיו משקליותי מכוונים וכל כיוצא בזה שזה ענין בפני עצמו ואיסור חמור של גזל, אלא אפילו במלאכה עצמה, למשל בניפי הקמח, לא יהיה מנפה את הקמח ברשת ונפה שגם פילים יכולים לעבור דרך הרשת הזה... יעשה גיפוי כמו שצריך כדי להציל את הציבור מאיסור תולעים. וכי זה לא חסד? הפלא יועץ כותב שזה גדול ון הכל כשאדם דואג לנשמתו של חבירו זה החסד הגדול והאמיתי מכל. וכשהוא בודק בכל פעם את הנפה, ומחליף אותה כשצריך, זהו חסד אמיתי, וכן כל כיוצא בזה, רק צריך לשים לב לדברים הללו.

חסד בדיבור בלבד

עוד כותב הפלא יועץ: 'כללות החסד הוא שיעשה חסד בגופו בממונו ובדבריו'. החסיד רבינו יונה ז"ל באגרת התשובה אומר, שהרבה פעמים לאדם אין אמצעים לעשות חסד, אבל בדיבור הוא כן יכול לעשות חסד, בעצה טובה, בהכוונה נכונה, או לקשר אותו לאדם אחר שיכול לעזור לו. והרבה פעמים דיבור מועיל יותר מאשר חסד במעשה בגופו או בממונו. וזו לשונו הטהורה: "ברוח שפתיו ילבש צדקה כשרון ובאמרי פיו היו יהיה רב פעלים, ויגדיל ויאדיר מעשים טובים, גדולים מן האדיר אשר בנדיבים ומהמפזרים ונותנים צדקה", עכ"ל.

רבי חיים מבריסק זצ"ל, ראו אותו פעם יושב בבוקר אחרי התפילה עם אחד מפשוטי העם לשיחה ארוכה, ואפילו היה נראה שיש שחוק ושיעוץ ביניהם. ותמהו הרואים על זאת, כי תמיד היה רבי חיים מבריסק נתון באימה ויראה וכובד ראש, ועתה ראו אותו בשחוק ובשמחה. שאלו אותו מאי האי, על מה ולמה זכה האיש הזה ליחס כל כך מכובד? – אמר להם, מה אתם חושבים, שלו אין צרות? לכל אחד יש צרות. אז היה צריך לשבת אתו, להטות אוזן, לשמוע את צרותיו, שיוכל להשיח את כאב לבו, וכך עשיתי ועודדתי אותו עד ששמח לבו.

בגמרא במסכת תענית (דף כב.) אמרו, כי רבי ברוקא חזאה היה שכיח אליהו הנביא אצלו, ופעם אחת בהיותו בשוק והיה עמו גם כן אליהו, שאל אותו רבי ברוקא אם יש בשוק משהו שהוא בן העולם הבא, והיש בלו אליהו, לא אין. ושם הגמרא מאריכה, ומסופר שם שהצביע לו אליהו על שני אחים שהלכו שם בשוק ואמר לו שהם בני העולם הבא. הלך רבי ברוקא לשאול ולחקור אותם כיצד זכו לזה, הרי לא כל כך קל להכנס לעולם הבא... והם אמרו לו "אינשי בדוחי אנו, מבדחנין עציב", אנחנו בני אדם שמחים ומשמחים. כשאנחנו שומעים שיש משהו שיושב בצער, אנחנו באים אצלו ומשמחים אותו, אומרים לו מילה טובה ומנחמים אותו, עד שרואים שיש שמחה על פניו. בזכות זה הם זכו לעולם הבא.

לכן כותב הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל (עיין תוכחת חיים פרשת שמות דף קפ"א, ובספרו מי החסד ח"ב דף קמ"ג ע"ג) שמי שיוודע בדחנות כשרה, יכול הרבה להרוויח בזה. לא חלילה שחוק וקלות ראש, הס מלהזכיר, אלא שמחה ראויה ושמחה של מצוה. וזהו מה שאומר הפלא יועץ בדבריו. בדיבור בלבד, בלי טרחה בגוף או בממון, אפשר להרוויח הרבה הרבה.

וגם אדם שפגע בך ואתה מחזיר לו נקמה, אתה עושה בדיקו אותו דבר. להיפך אתה צריך לעשות, להאיר לו פנים שוחקות, להדריך אותו וללמד אותו.

עוד כתב הפלא יועץ: 'זכר איש אשר בכוחו לעשות יעשה אין חילוק בין רב למועט מצוה דאורייתא קעביד כגון לפתוח הדלת לדופק על הדלת, וכגון להחליף מעות בפרוטות, וכגון להושיט דבר לחבירו וכדומה, כמה דברים יש שהם קלים לעשות חסד עד שכמעט זה נהנה וזה אינו חסר, ובני אדם מזלזלים בהם ודעו מה הוא חסד ומה רב טובו'.

והתימה על בני אדם שנותנים כמה מעות על מצות פתיחת הדלת או על הולכת ספר תורה או להיות סנדק וכדומה, שאינם לא מדאורייתא ולא מדברי סופרים רק חיוב מצוה ומנהגן של ישראל, ועל מצוות דאורייתא שיוכלו לעשות בנקל ובלא כסף ובלא מחיר, כגון מצות גמילות חסדים ומצות כיבוד אב ואם [ומצות מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וכדומה] כהנה וכהנה עוברים עליהן בשאט נפש מבלי שים לב כי מצוות הנה לקיימן, ה' הטוב יכפר בעד. ובאמת כמה חבל, אדם יש לו כסף והוא מונח לו בבנק, הרי עם הכסף יכל לעשות דברים גדולים אחרים, למשל לעשות גמ"ח, שהיום בדורינו זה דבר גדול. ואפילו אם אינו יכול להקים גמ"ח בעצמו, אבל, כפי שאמר החפץ חיים, יכול להפקיד את כספו אצל גמ"ח והרי הוא נוטל חלק במצוה, ובכל הלוואה יש לו חלק ושכר. אלו מניות שלעולם לא יתמוטטו, והרי הוא קונה עולמו בשני עולמות.

חסד - בביתו של האדם

וצריך לזכור, שמצות החסד בראש ובראשונה מתחילה בבית. יש אחד שהוא גומל חסדים לאין מספר. את כל המתים בעיר יקבור [וגם את החיים...], את כל החולים יבקר, אבל בבית? – פחד פחדים. וזה הקלקול כפי גדול שצריך לצוות על זה ככרוכיא. חסד מתחיל בבית, שם זה העי"ק, ורק אחרי זה יכול להתפשט ולהתרחב החוצה.

אקריא מה שכותב אחד מהגדולים בדורנו, 'הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל, תלמידו של רבינו האר"י אומר, מידותיו של האדם נמדדות אך ורק כפי יחסו עם אשתו. כלומר, אדם שעוסק בגמילות חסדים עם הרבה אנשים. מלווה ונותן מבקר חולים מנחם אבלים משמח חתן וכלה וכל אלו הם מצוות יקרות לאין שיעור. בודאי ישחק ליום אחרון בבוא עת פקודתו כי זכויות רבות לו במעשי חסד, אומר, לעצמו, בודאי יקבלו אותי בשמים בשמחה ובששון, כל מלאכי השרת יבואו לקבל את פניי, הרי כמה חסדים עשיתי. אבל ידע נאמנה כי בשמים בודקים איך התנהג עם אשתו אם גמל עמה חסד כל ימיו אשריו וטוב לו, אך אם הקניט אותה והזניחה, בביתו כעס והקפיד ללא רחם, ללא חסד ונשיאה בעול, זה מכריע את דינו ולא יזכרו לו מאומה מכל חסדיו שעשה עם אחרים'.

אלו הם דברי רבי חיים ויטאל זצ"ל, שמלאכי השרת רעדו ממנו. אתה רוצה לעשות חסד? – זה דבר גדול. אבל דבר ראשון תתחיל לעשות חסד בבית. ויש מצוה לפרסם את הדבר, שאין איסור לעשות חסד בבית... יש אחד שחושב, ח"ו אם אשטוף כלים אולי אעבור על כל תוספי ויהיה לי גיהנם... אחד יש לו חששות אחרות. וכל אלו דברים בטלים. אם אתה רוצה להתחזק במידת החסד, קודם כל תתחזק בזה בביתך פנימה.

והאדם צריך לראות כמה הוא חייב בטובת אשתו. הרי אם אשתו יולדת, או משום מה אינה נמצאת בבית רק עשרים וארבע שעות והוא נמצא בבדו, ונצרך לעשות לבדו את הבישולים והנקיונות וכיבוס הבגדים וכדומה, כמה קשה לו הדבר. מיד הוא מתקשר לאמו בואי תושיעי אותי, הושיעה נא... אז בכל השנה כולה שהאשה עושה כל אלה, אל תהיה כפי טובה. מה יש אם תשתדל יותר לעזור? תכניס חיוך, קצת שמחה לבית. זה עצמו חסד. להיות "בדוחי אינשי אנן", להכניס אורה שמחה בבית.

אחד אומר, אני אעשה דבר כזה? – טוב מותי מחיי. אבל האמת היא ההיפך, מי שלא עוזר בבית ולא משתדל, אז טוב מותו מחייו ח"ו. המציאות היא שדוקא אלו שעוזרים בביתם, עושים שם חסד ומשמחים החיים שלהם מאושרים, והבית כולו שמח וטוב. ואחרי שהאדם מתחזק בחסד בתוך ביתו, אז יכול להמשיך ולעשות חסדים עם שאר הסובבים אותו ועם עוד אנשים, ובזה מתקיים בו האמור 'עולם חסד יבנה'. וה' יזכנו.